

MÖHKÖN RUUKKI

Ulla Vartiainen

Möhkön rautaruukki rakennettiin keskelle erämaata Ilomantsin itäosaan Koitajoen Möhkönkosken partaalle. Tehtaan mukana syntyi ja kasvoi Möhkön kylä. Ruukin perustamisen edellytyksiä olivat järvimalmi, halpa puuhiili, vesitiet kuljetuksia varten sekä Möhkönkosken vesivoima.

Ruukin perusti ilomantsilaissyntyinen Carl G. Nygrén, mutta vasta pietarilaiset von Rauchin veljekset rakensivat ruukille masuunin. Möhkön varsinainen kehittäjä oli Karjalan suuri teollisuusmies Nils Ludvig Arppe. Arppen kuoltua toimintaa jatkoi ruukkiyhtiö, jonka yhtiömuoto ja nimi vaih-

tuivat usein. Möhkön rautaruukki oli 1800-luvun lopulla yksi Suomen suurimmista järvimalmin jalostamoista.

Vuosisadan vaihteen tienoilla Möhkön tehtaan toiminta vaikeutui. Suomen rautateollisuus oli ollut vaikeuksissa jo pitkään, sillä tärkein vientimaa Venäjä nosti rautatearoiden tulleja. Venäjän oma rautateollisuus kehittyi, joten markkinat siellä kapenivat. Syrjäisen sijaintinsa vuoksi Möhkö ei pystynyt suuntautumaan kotimaan markkinoille ja samalla sen tuotteista tuli liian kalliita.

Värtsilä-yhtiön raudan tuotanto keskitettiin Värtsilään. Möhkön rautatehdas lopetettiin. Ruukki metsineen myytiin vuonna

Seppä Urpo Parviainen työskentelemässä Möhkön ruukin pajalla Möhkön ruukkipäivänä 18. heinäkuuta 2002. Kuvaaja Topi Ylä-Mononen. Lähde: Ilomantsi.com – kuvapankki.

1907 Ilomantsin Metsäkiinteistö Oy:lle, joka myi maat seuraavana vuonna W. Gutzeit & Co:lle.

RAAKA-AINEET

Järvimalmia esiintyy järvi-Suomen hiekka-pohjaisissa järvissä rantojen läheisyydessä. Järvimalmivarat uusiutuivat niin, että samaa järveä voitiin käyttää kymmenen vuoden välein. Möhkön ruukin käyttöön oli vallattu noin 100 malmijärveä. Suurin osa niistä sijaitsi silloisen Ilomantsin pitäjän alueella, mutta malmia saatiin myös Korpiselästä ja Enosta. Järvimalmia nostettiin kesäisin kelohirsistä rakennetuilta lautoilta käsin. Syksyllä malmi pasutettiin, eli malmikasa poltettiin puiden avulla. Tällöin malmista haihtui epäpuhtauksia ja se keveni.

Raudansulatuksen polttoaineena käytettiin puuhiiltä. Miiluhiihiä valmistivat ympäröstön talonpojat, jotka möivät hiilet ruukille. Ruukilla oli myös omia hiilimiiluja ja -uuneja.

Raudanvalmistuksessa tarvittiin myös kalkkikiveä eli dolomiittia, joka poisti malmista haitallisia aineita, kuten rikkiä ja piitä. Möhkön kuljetettiin kalkkikiveä pääasiassa Pälkjärven louhoksilta Jänisjärven rannalta.

RAUDAN VALMISTUS

Rautamalmia sulatettiin kuilu-uunissa eli masuunissa. Möhkössä masuuneja kutsuttiin venäläisperäisillä nimityksillä tomina tai pätsi. Sulatusuuni muurattiin kivistä ja tiilestä. Uunia ympäröi hirs- ja lautarakenteinen suojarakennus.

Raudan sulatusta valvoi masuunimestari työmiehinään panostajat ja raudanlaskijat.

Raaka-aineet kuljetettiin hevoskärryillä tai nostolaitteella masuunin ylätasanteelle. Masuunin kupuun pinottiin tarkan suunnitelman mukaan kerroksittain hiiltä, hienorakeista malmia ja jauhettua kalkkikiveä. Vesivoimalla toiminut puhalluskone puhalsi uuniin hiilen palamiseen tarvittavaa ilmaa, jota lämmitettiin lämmينilmalaitteella.

Sulatuksen jatkuessa sula kuona ja rauta kasaantuivat uunin pohjalle pesään. Sula kuona jäi kevyempänä raudan päälle, ja se laskettiin ensin ulos seinämään avatusta aukosta. Kun sulaa rautaa oli kertynyt tarpeeksi, avattiin umpeen muurattu raudanlaskuaukko rautakangella, ja rauta valutettiin kourua pitkin hiekkamuotteihin. Puhallus lopetettiin laskun ajaksi, etteivät uunista lyöneet liekit vahingoittaneet työmiehiä. Raudan lasku tapahtui 4–5 kertaa vuorokaudessa.

Möhkön rautaruukki oli merkittävä takkiraudan tuottaja Suomen järvimalmiruukkien joukossa. Keskimääräinen vuosituotanto oli 3300 tonnia. Möhkön takkirautaharkot valettiin joko litteiksi tai puolipyöreiksi, ja niihin painettiin valettaessa Möhkön leima L.A.

Möhkön ruukki käytti hyväkseen Möhkönkosken tuottamaa vesivoimaa. Koski pystyi tuottamaan 1260 hevosvoiman tehon. Koski padottiin ja sen viereen rakennettiin kanava, joka johti vettä masuunille, sahalle ja myllylle.

Uutta masuunia sekä laivaliikennettä varten rakennettiin toinen kanava 1870-luvulla. Laivakanavassa oli neljä sulkua. Voimakanava johti vettä masuunin vesirattaalle, jonka tuottama voima siirrettiin puhalluskoneeseen. Vesirattaan suojaksi muurattiin tiilistä ratashuone. Kanavan viereen rakennettiin kuivatelakka, jonne höyrylaivat ja lotjat laitettiin talviteloilleen. Telakalla myös rakennettiin lastiproomuja ja korjattiin aluksia.

KULJETUKSET

Möhkön valmis tuote, takkirauta, kuljetettiin jatkojalostettavaksi Värtsilän tehtaalle tai myyntiin Pietariin. Rauta kuljetettiin kesäisin osittain vesistöjä pitkin, osittain hevoskuljetuksena. Talvella sukuna rahdattiin hevosilla ja reellä.

Takkiraudan kuljetus oli vaativa tehtävä sekä miehelle että hevoselle. Raudan, hiilen ja malmin talvirahti alkoi, kun vesistöt olivat jäätyneet ja talvitiet oli saatu pohjatuksi. Möhkön takkirautaa kuljettivat ilomantsilaisten lisäksi ympäristöpitäjien asukkaat. Rahtirekeen lastattiin takkirautaa 500–600 kiloa. Yöpymistä ja hevosten syöttämistä varten reitin varrella oli useita rahtitupia. Raudan rahtaajat liikkuiivat ryhmissä eli artteleissa, joihin kuului 5–10 hevosiä.

Ennen höyrylaivoja vesikuljetukset hoidettiin soutuveneillä. Veneissä oli neljä airoparia ja kahdeksan soutajaa. Rahtiveneeseen mahtui takkirautaa noin 1300 kiloa.

Ensimmäinen höyryhinaaja Möhkö rakennettiin vuonna 1869. Siipirataslaiva Möhkö kuljetti malmia ruukille Ylä-Koidan varastoista ja Kelsimänsärkältä. Möhkö hinasi myös takkirautaproomuja Karalin lastauspaikalle. Koitereen suunnan malminkuljetusta varten rakennettiin vuonna 1889 Helmi-niminen höyrylaiva. Kolmas höyrylaiva oli nimeltään Koita. Höyrylaivat hinasivat 3–6 proomua. Puisia, tasapohjaisia proomuja oli ruukilla useita kymmeniä.

MÖHKÖN RUUKKI TÄNÄÄN

Kotiseutuyhdistys Ilomantsi-Seura ry museoi Möhkön ruukin alueen vuonna 1978. Museoaluetta hoidettiin harrastajavoimin vuoteen 1989 saakka, jolloin Museovirasto kiinnostui alueesta ja sen teollisuushis-

torialisesta merkityksestä. Vuosina 1989–1995 toteutettiin Museoviraston restaurointihanke, jossa mm. kunnostettiin puurakenteinen kanava ja rakennettiin vesirataan rekonstruktio. Möhkön kahdesta masuunista on jäljellä rauniot. Uudemman masuunin rauniot kaivettiin esiin ja suojattiin suojarakennuksella.

Möhkön ruukin alue siirtyi vuonna 1997 Ilomantsin kunnan omistukseen. Museo-toiminnasta vastaa Ilomantsin Museosäätiö ja alueella esitellään ruukkihistorian lisäksi koulu-, metsätyö- ja sotahistoriaa. Museoalueella sijaitseva savottalaisia majoittanut asuntoproomu Möhkön Manta toimii kesäkahvilana. Möhkössä toimii lomakylä Möhkön Karhumajat. Möhkön Rajakartano tarjoaa kokoontumis-, majoitus- ja juhlapalveluja. Alueen läpi virtaa Koitajoki, jossa on suosittu Möhkönkoskien virkistyskalastusalue. Möhkössä ja sen ympäristössä on useita sotahistoriallisia kohteita ja muistomerkkejä. Petkeljärven kansallispuisto sijaitsee Möhkössä.

Möhkössä toteutettiin kesällä 2002 LEADER-rahoitteinen *Möhkön hehkuva rauta* -hanke. Hankkeen tavoitteena oli nostaa järvimalmia, rakentaa harkkoyhtti ja valmistaa harkkoyhtissä rautaa. Tavoite saavutettiin, rautaa syntyi ja ensimmäinen 2000-luvun Möhkön raudasta valmistettu puukko taottiin. Raudanvalmistus jatkuu kesällä 2003.

RAUTAISA MÖHKÖ – PERINTEESTÄ VOIMAA
-HANKE 2000–2003

Möhkön ruukki on mielenkiintoinen teollisuushistoriallinen kohde, jonka matkailulliset mahdollisuudet olivat paljolti jääneet hyödyntämättä. Kävijämäärät vähenivät

1990-luvulla ja museon kehittäminen oli pysähtynyt.

Ilomantsin kunnassa nähtiin tärkeäksi kehittää Möhkön ruukin aluetta museaalisesti ja matkailullisesti. Pohjois-Karjalan liitto myönsi EU-rahoituksen *Rautaisa Möhkö – perinteestä voimaa* -hankkeelle, joka aloitettiin 1.5.2000. Hankkeen päätavoitteena on kehittää Möhkön ruukista korkeatasoinen, toiminnallinen ja tunnettu museoalue. Tavoitteena on myös lisätä alueella toimivien matkailuyritysten yhteistoimintaa ja verkottumista, edistää historiaan pohjautuvien ohjelmapalvelujen syntymistä sekä tehostaa matkailukohteen markkinointia.

Hankerahoituksen turvin uusitaan Möhkön ruukkimuseon perusnäyttelyt. Ruukkihistoriasta kertova *Malavista sukunaksi – raudan tie* -näyttely avautui keväällä 2001. Näyttelyn yhteyteen rakennettiin lasten leikkihuone. Pienoismallitoimisto Matti Pellilä Liperistä rakensi masuunin, puhalluskoneen, lämmintilalaitteen ja vesirattaan pienoismallin, joka havainnollistaa erinomaisesti raudanvalmistuksen tekniikkaa. Höyrylaivan pienoismalli valmistuu kesäksi 2003.

Sotahistorialla on merkittävä asema Möhkön menneisyydessä. Möhkön kylä oli talvisodan aikana neuvostojoukkojen miehittämänä ja sota runteli kylää pahoin. Talvi- ja jatkosodan tapahtumista kertova *Möhkö sodassa* -näyttely valmistui vuonna 2002.

Rautatehtaan lopetettua toimintansa Möhkö siirtyi metsätalouden aikaan. Möhköläiset saivat pääosin elantonsa savotta- ja uittotöistä aina 1960-luvulle saakka. Museossa esitellään myös metsätöiden historiaa, josta kertova näyttely Metsien Möhkö avautuu 1.6.2003.

Möhkön kesän tapahtumia ovat perinteinen Suvijuhla toisena juhannuspäivänä sekä uutena tapahtumana heinäkuinen Ruukkipäivä. Kesän 2003 ruukkipäivää vietetään

raudanvalmistuksen merkeissä. Möhkön ruukki on avoinna toukokuun alusta elokuun loppuun saakka. Muuna aikana kävijöitä otetaan vastaan tilauksesta.

Hankkeen myötä Möhkön matkailullinen painoarvo on lisääntynyt. Kävijämäärät ovat nousseet ja Möhkön ruukki tunnetaan paremmin. Möhkössä vieraileva museokävijä voi halutessaan tutustua sepän työskentelyyn pajassa, osallistua malminnostoretkelle tai seurata sulutusnäytöstä kanavassa. Möhkön ruukki on jo nyt tietoa ja elämyksiä tarjoava matkailukohde, mutta kehitystyö jatkuu. Tulevaisuuden haasteena on toiminnan kehittäminen mahdollisuuksien mukaan ympärivuotiseksi.

Ulla Vartiainen, museonjohtaja
Rautaisa Möhkö – perinteestä voimaa -hanke
Soihtulantie 7, 82900 ILOMANTSI
ulla.vartiainen@ilomantsi.fi

Möhkön ruukkimuseo avoinna
1.5.–31.8.2003 joka päivä klo 10–18
muuna aikana tilauksesta
www.pogosta.com/mohkonruukki

Möhkössä järjestetään ruukkiäidin seminaari ensi syksynä (12.–13.9.2003). Seminaarin teemana on kulttuurimatkailu ja verkostoituminen. Seminaarissa keskustellaan myös mm. siitä, kuinka teollisuushistoriaa voidaan hyödyntää lasten ja nuorten näkökulmasta. Seminaarin isäntänä toimii Ilomantsin Museosäätiö, joka vastaa Möhkön ruukin toiminnasta. Lisätietoja antaa Ulla Vartiainen (ulla.vartiainen@ilomantsi.fi).